

Pragmatistické pojetí hodnotově podmíněného bádání

Pragmatist Conception of Value-Laden Inquiry

Lucie Kólová*

Filozofická fakulta
Univerzita Karlova v Praze
Nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
lucie.kolova@gmail.com

Abstrakt/Abstract

Cílem článku je ukázat přínos tradičního pragmatismu, a to s ohledem na nutnost vypracování hodnotově podmíněného bádání, jehož východiskem je praxe. V rámci jednání se ukazuje klíčová role zkušenosti, což je aspekt, který je stěžejní pro klasický empirismus, ovšem v kontextu pragmatismu je určujícím způsobem revidován. Z pragmatistického úhlu pohledu je zkušenost, stojící v základu poznání, nahlížena jakožto aktivní proces, během něž člověk kooperuje s prostředím, které ho obklopuje, čímž neustále získává podněty pro konstituování vlastních přesvědčení, která se navzájem doplňují a podmiňují. Povaha našich přesvědčení, vzešlých z interakce s okolním prostředím, se potom vysvětluje s odkazem k tomu, co činíme a jak následně toto konání interpretujeme. Text se nejprve zaměřuje na hodnotově neutrální koncepci vědeckého bádání, již předložil M. Weber. V opozici k weberovskému projektu jsou poté rozvíjena stanoviska (neo)pragmatismu, jež oscilují kolem holistického aspektu filosofie pragmatismu, jenž vyzdvihuje vzájemné propojení vědeckých teorií a filosofických přesvědčení, usiluje tak o zrušení distinkce panující mezi faktem, teorií a hodnotou či mezi myšlením a zkušeností a ukazuje tak, jakým způsobem lze za přispění pragmatismu překlenout tradiční dichotomie, jež jsou jednak neodlučitelně spjaté s předchozí filosofickou tradicí a které jsou rovněž nadále přítomny v sociologickém paradigmatu M. Webera.

The aim of the article is to show the contribution of classical pragmatism with respect to value-laden inquiry. In action is shown a key role of experience which is crucial for traditional empirism. But the concept of experience is in context of classical pragmatism reconsidered in fundamental way. From a pragmatic point of view is experience, cornerstone of knowledge, considered as an active process consists in mutual cooperation between man and environment. Beliefs are then constituted on basis of this kind of interaction. The character of our beliefs is explained with respect to our action and successive interpretation of this action. At first, I pay attention to the value-neutral conception of scientific inquiry in work of M. Weber. In opposition to Weberian project are then developed (neo)pragmatist perspectives which are concentrated on holistic aspect of pragmatism and which emphasize interconnection between scientific theories and philosophical beliefs, and therefore seek for abolition of distinction between fact, theory and value which outlasts in sociological paradigm of M. Weber.

---

* Práce na článku byla podpořena Vnitřním grantem UK FF, název projektu: Přínos tradičního pragmatismu pro současné filosofické diskuse. Za cenné připomínky a komentáře děkuji Vojtěchu Kolmanovi a dvěma anonymním recenzentům.

Weberovo pojetí společenskovedního výzkumu založeného na pojmu ideálního typu

„(...) člověk uvažuje a volí mezi hodnotami, o něž mu jde, podle vlastního svědomí a osobního světonázoru. Věda mu může pomoci uvědomit si, že veškeré jednání – a podle okolností přirozeně i jeho absence – ve svých důsledcích znamená postavit se za určité hodnoty a tím – což je dnes ochotně přehlíženo – odmítnout hodnoty jiné. Akt volby jako takové je jeho vlastní zodpovědností.“¹

Max Weber

Max Weber bývá po právu řazen mezi myslitele, kteří v jistém ohledu, co se společenskovedního zkoumání týče, kladou důraz na intervenci hodnot. Z Weberova úhlu pohledu pak bádání v oblasti společenských věd konkrétně

„(...) usiluje vyjít za rámec čistě *formálního* zkoumání *norem* – ať už právních nebo konvenčních, společenského života. Typ společenské vědy, jímž se zabýváme, je *empirická věda* konkrétní *skutečnosti* (*Wirklichkeitswissenschaft*). Naším cílem je porozumět charakteristické jedinečnosti, v níž se pohybujeme.“²

Hlavním úkolem je tedy snažit se plně porozumět sociálnímu světu, jenž nás obklopuje a jehož jsme nedílnou součástí.

Výše uvedenou myšlenku pak Weber dále rozvíjí v následující výkladové linii:

„Východiskem společenskovedního zájmu je samozřejmě to *skutečné*, individuální ztvárnění společenského kulturního života, který nás obklopuje ve své univerzální, ale proto ještě ne méně individuálně ztvárněné souvislosti a z vzniku jiných, samozřejmě, opět individuálně tvarovaných sociálních kulturních stavů.“³

Výzkum ve společenských vědách pak, v návaznosti na právě řečené, spočívá ve zkoumání kulturní reality. Skutečnost chápaná tímto způsobem sestává z jednotlivců, kteří disponují rozličnými soubory hodnot, jež, ač subjektivní, jsou předpokladem každého empirického poznání a vedení výzkumu jako takového.⁴

Je tedy více než zřejmé, že Weber odmítá tradiční ideál hodnotově nepodmíněné vědy (jenž byl například zastáván v rámci logického empirismu) a namísto toho

---

¹ Weber (1949, s. 53).

² Weber (1949, s. 72).

³ Weber (1949, s. 74).

⁴ Weber (1949, s. 110).

argumentuje ve prospěch tvrzení, že kulturní procesy jsme schopni rozlišit pouze tehdy, pokud jim připíšeme patřičný význam, jenž není prost subjektivního aspektu, neboť je konstituován za přispění *hodnot*.⁵

Otázku důležitosti hodnot Weber rozpracovává na příkladu vědce, kdy říká, že „(...) bez hodnotových idejí vědce by neexistoval princip výběru tématu ani smysluplné poznání konkrétní skutečnosti (...) hodnoty, jež vědecký génius uvádí do souvislosti s předmětem svého výzkumu, budou schopny určovat „pojetí“ celé epochy, tj. budou rozhodovat nejen o tom, co v případě jevů platí jako „hodnotné“, ale rovněž i o tom, co je považováno za významné či bezvýznamné, „důležité“ nebo „nedůležité“.⁶

Úhelným kamenem weberovského pojetí vědeckého bádání je důsledné rozlišení mezi tzv. „vztahem k hodnotě“ a „hodnotícím soudem“. Hodnotícím soudem se míní praktické hodnocení, jež je počáteční fází zkoumání a jež je založené na subjektivních preferencích zkoumajícího, neboť vědec si volí téma svého výzkumu s přihlédnutím k tomu, jaké hodnoty zastává. O vztahu k hodnotě potom hovoříme tehdy, zkoumá-li vědec empirickou realitu právě s ohledem na jím zvolenou hodnotu. Řečeno jinými slovy, hodnota se stává předmětem zkoumání a realita je zkoumána v přímém vztahu k této hodnotě.

Ačkoliv tedy společenskovední bádání vychází ze subjektivně hodnotových kritérií jednotlivce, dále přechází k objektivně pravdivým výsledkům, a to k těm, jež odkazují ke skutečnosti.⁷ Vztah k hodnotě tak předpokládá fázi praktického hodnocení. Postulováním vztahu mezi hodnocením a vztahováním k hodnotě Weber usiluje o vzájemné propojení praktické roviny s rovinou teoretickou.

Pro lepší vhléd do problematiky si dvojici termínů „vztah k hodnotě“ a „hodnotící soud“ nyní ilustrujme na praktickém příkladu. Za hodnotící soud lze v našem případě považovat ten soud, že jediným zdrojem a držitelem politické moci je lid. Hodnotícím soudem je tudíž tvrzení, k němuž je možné zastávat buď souhlasné, nebo nesouhlasné stanovisko. O vztahu k hodnotě, fázi, která bezprostředně navazuje na stadium hodnocení, hovoříme tehdy, zvolí-li si výzkumník demokracii za hlavní předmět svého výzkumu a empirickou realitu bude nadále zkoumat s ohledem na tuto hodnotu. Řečeno jinak, úlohou vědce je na konkrétních příkladech vysvětlit, jak vůbec demokracie funguje, tedy na jakých principech spočívá a jaké formy na sebe může brát.

Přechod z fáze hodnocení do fáze vztahování k hodnotě pro Webera představuje, jak již bylo jednou zmíněno, propojení empirické a teoretické roviny, kdy od zkoumání empirických faktů, jimž připisujeme subjektivní smysl, postupně přecházíme k formulování teoretických výzkumných otázek, které nám pomáhají stanovit, jaká fakta jsou pro naše zkoumání relevantní. Toto propojení subjektivní empirické roviny s

---

⁵ Weber (1949, s. 80).

⁶ Weber (1949, s. 82).

⁷ Bruun (2007, s. 158).

objektivní teoretickou rovinou je ve weberovské terminologii označeno pojmem *ideální typ*.⁸

Takto zkonstruovaný ideální typ představuje dokonalý vzor, jenž je neustále porovnáván se sociální realitou a který je výsledkem hodnotové analýzy, je určitým typem zobecnění, neboť slouží pro uspořádávání chaotické reality.⁹ Řečeno s Weberem:

„Ideální typ je tvořen jednostranným *zdůrazněním* jednoho nebo více hledisek a syntézou mnoha rozptýlených a oddělených víceméně přítomných a občas nepřítomných *konkrétních individuálních* jevů, jež jsou poté v souladu s těmito jednostranně zdůrazněnými hledisky uspořádány do sjednoceného *analytického* konstrukt (Gedankenbild). V jeho pojmové čistotě nelze tento mentální konstrukt (Gedankenbild) empiricky nikde ve zkušenosti nalézt. Je *utopií*.“¹⁰

V této souvislosti ještě jednou zmíním příklad týkající se demokracie. Uvažme, že jsme schopni zformulovat větší počet tvrzení pojednávajících o povaze demokracie (žádné z nich si přitom nenárokují absolutní platnost), neboť jak již bylo i výše zmíněno, způsob objasnění demokracie jakožto hodnoty se může v určitých ohledech případ od případu lišit, a to v závislosti na tom, z jakých faktů daný výzkumník vychází. Pokud tedy dále přistoupíme ke vzájemnému srovnávání pojmu demokracie v té podobě, jaké nabývá v kontextu sociální reality a demokracie pojaté jakožto *ideální typ*, pak podle Webera dospějeme k závěru, že se vždy v určitých ohledech liší, jelikož se pojem vyskytující v realitě nevyznačuje logicky koherentní strukturou jako je tomu v případě jeho ideálního typu. Myšlenkový konstrukt ideálního typu slouží pouze jako prostředek pro zkoumání daného výseku skutečnosti a pokud se zkoumané části reality v jistých rysech podobá, pak byl zkonstruován správně.

Weberova snaha vystavět objektivitu výzkumu ve společenských vědách na pluralitě ideálních typů (neboť ke konkrétnímu sociálnímu jevu nutně nepřínaleží pouze jeden ideální typ) tak v konečném důsledku vyznívá jako jistá forma epistemického relativismu. Předložené weberovské pojetí objektivitě bude na následujících stranách konfrontováno s filosofií (neo)pragmatismu, tak jak je rozvíjena v díle J. Deweyho a H. Putnama.

Inteligentní řízení zkoumání

„Člověk má přesvědčení, jež mu poskytuje vědecké bádání, přesvědčení o skutečné struktuře a procesech věcí; a rovněž disponuje přesvědčením

---

⁸ Kubátová (2012, s. 164).

⁹ Bruun (2007, s. 230–231).

¹⁰ Weber (1949, s. 90).

o hodnotách, jež by měly regulovat jeho chování.“¹¹

John Dewey

J. Dewey ve svých úvahách týkajících se rozpracování adekvátních metod pro vedení bádání vychází, stejně jako M. Weber, z předpokladu, že realita je ve své podstatě chaotická.

Zatímco Weber, jak bylo vyloženo výše, usiloval o její uspořádání prostřednictvím tzv. ideálních typů, Dewey se vydává jinou cestou a jako výchozí bod svých úvah postuluje pojem neurčité situace, jež stojí v základu každého bádání a je tak jeho prvotním stádiem, jak Dewey na příslušném místě potvrzuje:

„Zkoumání je kontrolovanou nebo přímou transformací neurčité situace na takovou situaci, jež, co se jejích ustavujících distinkcí a vztahů týče, přeměňuje součásti původní situace na jednotný celek.“¹²

Deweyovská neurčitá situace představuje ovzduší pochybnosti, jež vylučuje možnost předvídat, jakým směrem se bude celá situace ubírat a jaké důsledky z ní budou plynout. Jediným možným východiskem pro vymanění se z celkového chaosu se tak stává určení problému a následné vytyčení plánu potřebného k jeho zdárnému vyřešení. Samotné stanovení plánu a jeho plnění za účelem vyřešení daného problému se ovšem neobejde bez uvažování, za jehož přispění jsme schopni anticipovat budoucí průběh našeho jednání s přihlédnutím k tomu, zdali je kýženým řešením problému či nikoliv.¹³

Neutuchající snahy dostat se z fáze prvopočátečního zmatku prostřednictvím interakce jedince s prostředím, kdy jednající aktivně usiluje o zlepšení stávajících nevyhovujících podmínek, jsou v deweyovské terminologii zahrnuty pod pojem zkušenosti, jenž je oproti předchozí filosofické tradici značně revidovaný. Zatímco v tradičním empirismu je zkušenost nahlížena jakožto záležitost poznání a je ryze psychické povahy, a tudíž subjektivní, u Deweyho koncept zkušenosti nabývá zcela jiných rozměrů, protože

„(...) zkušenost je ve své životní formě experimentální, je úsilím změnit dané; je charakterizována projekcí, směřováním k nepoznanému; jejím význačným rysem je spojení s budoucností.“¹⁴

Znatelný posun v pojetí zkušenosti je patrný, neboť zkušenost již není podřízena racionálnímu uvažování či myšlení jako takovému, ale naopak v sobě myšlení, jež je u Deweyho obecně chápáno jako inteligentní konání, zahrnuje.¹⁵ Pojem inteligence je

---

¹¹ Dewey (1929, s. 18).

¹² Dewey (1938, s. 104–105).

¹³ Tamt., s. 105–112.

¹⁴ Dewey (1917, s. 7).

¹⁵ Tamt., s. 23.

potom opět z deweyovského úhlu pohledu nahlížen poměrně specificky. Inteligence již není brána jako schopnost, jíž organismus či jednatel v určité míře buď disponuje, nebo nedisponuje, nýbrž je brána jako reflexivní činnost vymezující dosah jednání. V nejobecnější rovině ji Dewey charakterizuje jako souhrn „(...) impulsů, zvyků, emocí, záznamů a odhalení, které předpovídají, co je v budoucích možnostech žádoucí a nežádoucí (...)“¹⁶

Její povaha je tak zcela vystavěna na principu změny, neboť jednání je považováno za inteligentní pouze tehdy, spočívá-li v opětovném přizpůsobování se měnícím se požadavkům okolního prostředí, a to v přímé souvislosti s jeho důsledky. Jinými slovy, inteligence řídí konání s ohledem na jeho možné konsekvence, jak Dewey na jiném místě opětovně potvrzuje, když inteligenci definuje jako

„(...) pozorování uspořádání situace; rozbor toho, co je nejasné (...) vysledování důsledků různých způsobů jednání, které se samy ukazují; uvažování dosaženého rozhodnutí jako hypotetického nebo předběžného do té doby, dokud se anticipované nebo předpokládané důsledky neshodují s důsledky skutečnými.“¹⁷

Inteligentní chování, jež se vyznačuje neustálým *rekonstruová*¹⁸ či uspořádáváním zkušenosti pro Deweyho ztělesňuje konstituování poznání v pravém slova smyslu, to znamená takového poznání, jež vyrůstá a nadále nabývá svých obrysů v praxi. Okolní prostředí, které dává poznání vzniknout, Dewey nazývá prostředím zdravého či „selského“ rozumu¹⁹, sehrává klíčovou roli i co se týče formování poznatků ryze vědecké povahy. První rozdíl, jež odlišuje poznání zdravého rozumu od poznání vědeckého, tkví ve skutečnosti, že prvně zmíněné je vedeno za účelem dosažení konkrétního cíle, kdežto to druhé je uskutečňováno pro výzkum jako takový. Můžeme tak společně s Deweym konstatovat, že

„Kompetentní věda začíná tehdy, jsou-li prostředky využívané v rámci operací výzkumu zkonstruovány tak, aby sloužily účelu zkoumání jako takového, jež v sobě zahrnuje vývoj odborného jazyka nebo souboru symbolů.“²⁰

Druhý rozdíl, jež lze vysledovat mezi tvrzeními zdravého rozumu a vědeckými tvrzeními, vězí v nerozpracovanosti odborné terminologie, pro niž je charakteristický soubor pravidel ležících v jejím základu, který sehrává dvojí úlohu. Jednak vytváří podmínky pro tvorbu nových vět a jednak zabraňuje tomu, aby byly vzájemně kontradiktorické.²¹

¹⁶ Dewey (1917, s. 68).

¹⁷ Dewey (1921, s. 164).

¹⁸ Tamt., s. 134.

¹⁹ Dewey (1938, s. 60).

²⁰ Tamt., s. 534.

²¹ Tamt., s. 395.

V rámci klasického pragmatismu tudíž věda není pojímána jakožto soubor abstraktních principů, jež jsou nezávislé na světě každodenní zkušenosti a jsou mu nadřazený. Žitý svět naopak představuje výchozí bod pro ustavení a následné rozvíjení vědeckého výzkumu, jehož vzorem je logika.

Logika tak pro Deweyho není ztělesněním ryze formální disciplíny, nýbrž v sobě zahrnuje jak empirickou, tak normativní složku.²² Empirický aspekt logické teorie vystupuje na povrch v podobě schopnosti uspořádat zkušenost do organizovaného celku a udávat tak směr a vymezovat pole působnosti konkrétnímu jednání. Normativní hledisko lze oproti tomu vysledovat ve struktuře vztahů, která se utváří na základě pravidel, jež jsou v dané společnosti a potažmo s tím i v kultuře stěžejní.

Zmíněná pravidla vymezující vztahy mezi jednotlivými objekty poznání jsou učiněna explicitními prostřednictvím hypotéz, jež jsou formulovány v podmínkových větách. Faktické obsahy takto definovaných hypotéz jsou dány předchozími výzkumy. Každá hypotéza tak slouží jako prostředek a její platnost se odvozuje od toho, zdali pojednává o té části reality, jíž se daný výzkum zabývá.²³

Pojetí logiky jakožto univerzální metody vědeckého bádání zakotvené v širších kulturních souvislostech Dewey na příslušném místě nazývá kulturním naturalismem, jež lze shrnout do teze, že „Ani zkoumání a ani ten nejabstraktnější formální soubor symbolů nemůže uniknout z kulturního prostředí, v němž jedinci žijí (...)“²⁴

Tudíž i vědec, jenž pracuje s fakty spadajícími do diskursu přírodních věd, participuje na hodnotově podmíněném výzkumu, protože v Deweyho očích jednoduše

„Neexistuje výzkum, který by nezahrnoval praktické soudy. Vědecký pracovník musí neustále posuzovat informace, které získává jak pozorováním, tak z poznatků ostatních (...)“²⁵

Konstrukce praktického soudu, sestávajícího jak z faktické, tak hodnotové složky, je realizována v souladu s principem změny, což znamená, že soud tohoto druhu není stanovený jednou provždy,²⁶ a neplatí tak absolutně, ale ustavuje se s ohledem na otázku kontextu a navíc je konstituován za přispění racionálního uvažování, jež je charakteristické pro jednání. Důraz na jednání vyznačující se inteligentním počínáním a aspektem hodnocení je zde klíčový, protože jej odlišuje od chování obecně, jehož povaha se odvozuje z impulzivních reakcí a z mechanického opakování.²⁷ Dewey pojednáváný rozdíl názorně ilustruje na příkladu dětského pláče, kdy striktně rozlišuje

„(...) mezi činností, která je pouze *zapříčiněna* pláčem jakožto stimulem (...) a aktivitou, která je vyvolána pláčem interpretovaným jako *znak* nebo

---

²² Dewey (1921, s. 135).

²³ Dewey (1938, s. 381).

²⁴ Tamt., s. 20.

²⁵ Tamt., s. 174.

²⁶ Tamt., s. 136.

²⁷ Dewey (1939, s. 3).

evidence něčeho, takže je zde rozdíl mezi původním pláčem (...) a pláčem za určitým účelem, což znamená se záměrem vyvolat odpověď, která bude mít jisté důsledky. Druhý případ pláče existuje v médiu jazyka; je lingvistickým znakem, který nejenže něco říká, nýbrž je určený k tomu, aby řekl, vyjádřil, pověděl.“²⁸

První příklad pláče tak spadá do kategorie, již jsme vymezili termínem chování, zatímco pláč, tak jak se vyskytuje v případě druhém, je určitým typem jednání, gestem, jež obsahuje sdělení a dožaduje se adekvátní odpovědi. Řečeno jinými slovy, je vyjádřením propozice²⁹. Propoziční povaha hodnotového soudu, stejně jako tomu bylo v případě logických hypotéz, v sobě opět sjednocuje dvě složky. Hodnotová propozice je na jedné straně deskriptivní, neboť pojednává o výskytu určité empirické situace. Na straně druhé je ovšem rovněž instrumentální povahy, která se projevuje v hodnocení důsledků, jež z řešení této situace plynou. Za předpokladu, že hodnotové propozice mají zmíněnou formu, sestávají z obou složek, mohou být ověřovány. Testování se zakládá na premise, že pokud se hodnotovými soudy v průběhu našeho konání řídíme, pak představují vhodné nástroje. Platnost hypotéz tohoto typu se tudíž ověřuje ve zkušenosti a je opět vedena v souladu s metodou inteligence, neboť schopnost anticipovat důsledky je současně schopností tyto důsledky posuzovat a kriticky hodnotit.

Postupný výběr propozic pojmáných jako nástroje vytváří strukturu racionálního jednání ubírajícího se směrem od prostředků k cílům, kdy

„Výsledné obecné propozice poskytují pravidla pro hodnocení cílů, účelů, plánů a strategií, které řídí inteligentní lidskou činnost (...) jsou pravidly metodického postupu v řízení výzkumu, který stanoví příslušné podmínky a důsledky rozličných způsobů chování.“³⁰

Hodnoty jako takové již v rámci pragmatistické koncepce nejsou poznávány či nazírány jako abstraktní principy, nýbrž se aktivně podílí na koncipování povahy výzkumu či racionality obecně, neboť racionalita je podle Deweyho vystižena v rámci vzájemného vztahu, který panuje mezi prostředky a důsledky.³¹

Rozvíjení deweyovských postulátů v rámci současné filosofie

„Hájím stanovisko (následuje Peirce a další klasické pragmatisty), že věda jako taková předpokládá hodnoty – že *epistemické* hodnoty (koherence, jednoduchost apod.) jsou rovněž hodnotami a co se týče objektivity, tak jsou

²⁸ Dewey (1939, s. 8–9).

²⁹ Pojem propozice je tedy u Deweyho nahlížen v intencích vztahu mezi příčinou a důsledky, čímž se liší od běžně přijímaného pojetí propozice jakožto významu věty.

³⁰ Dewey (1939, s. 57–58).

³¹ Dewey (1938, s. 9).

na té samé lodi jako hodnoty etické.“³²

Hilary Putnam

Východiskem Putnamova pragmatistického filosofického projektu, stejně jako pragmatismu Deweyho, je teze týkající se nemožnosti vypracovat epistemologii, jež by se vyskytovala v podobě „(...) univerzální metody, jež by nám sdělovala, kdo má ‚rozum na svojí straně‘ (...)“³³

Oba naopak svorně zdůrazňují zcela zásadní úlohu aktivně jednajícího jednotlivce, který v průběhu poznání uplatňuje hodnotové soudy. Současně se tím negativně vymezují vůči tzv. divácké teorii poznání, v níž je jedinec brán jako pasivní příjemce. Putnam navíc nesouhlasí s tezemi, pro něž se vžila označení metafora božího oka a absolutní pojetí světa.

Obrazné vyjádření pohledu božího oka, stejně jako divácká teorie poznání, vede k závěru, že povaha skutečnosti je plně nezávislá na naší kognitivní aktivitě, což má za následek, že prostřednictvím poznání neutváříme podobu zkoumané reality. K metafoře božího oka³⁴ se potom velice úzce váže tvrzení ohledně absolutního pojetí světa, jež Putnam rozebírá v přímé souvislosti s dílem *Etika a omezení filosofie* B. Williamse. V zásadě se jedná o to, že

„to, co Williams nazývá „absolutním“ popisem (nebo „konceptí“) světa, je v principu popisem, jež využívá termínů pro primární kvality. A pouze takový popis je popisem světa nezávislého na naší zkušenosti.“³⁵

Putnam Williamsovi ovšem zcela správně namítá, že vše nelze vysvětlit prostřednictvím zákonů fyziky, neboť spolu s ustanovením společnosti a s jejím dynamickým vývojem vznikají i nové zákony (Putnam v této souvislosti jako konkrétní příklad uvádí zákon nabídky a poptávky), jež za žádných okolností nelze definovat v jazyce fyziky.³⁶

Poukázáním na meze v aplikování fyzikální terminologie na problémy každodenního života a na ty, jež spadají do oblasti humanitních a společenských věd, Putnam naráží na nutnost vyslovit se ve prospěch teze pojmového pluralismu, jež postuluje existenci různých popisů sloužících k tomu, abychom mohli adekvátně definovat zkoumané okolní objekty.³⁷ Požadavek absolutní platnosti je jednoduše

---

³² Putnam (2003, s. 4).

³³ Putnam (1987, s. 86).

³⁴ Putnam (1981, s. 49).

³⁵ Putnam (1995, s. 81).

³⁶ Putnam (1995, s. 83).

³⁷ Putnam (2004, s. 49).

nekoherentní, neboť, jak tvrdí Putnam „matematika a fyzika, stejně jako etika a historie a politika, ukazují naše pojmové volby (...)“³⁸

Putnamova obhajoba pojmového pluralismu ztělesňuje paralelu k Deweyho snahám zajistit co nejvyšší možný stupeň objektivitu prostřednictvím výběru vhodných nástrojů, jež jsou následně aplikovány na konkrétní problémy. Fyzika či etika jsou vystavěny na rozdílných souborech pojmů, pomocí nichž jsme schopni řešit záležitosti spadající do různých oblastí, anebo jak tvrdí Putnam:

„Pojmy jsou užívány v rámci pozorování a generalizace jsou učiněny legitimními prostřednictvím úspěchu, kterého dosahujeme jejich užíváním k tomu, abychom popisovali a zobecňovali.“³⁹

Není tudíž podstatné, zdali se jedná o vědu jako je fyzika nebo etiku, protože v obou případech máme co do činění s maximami, jež je nutné interpretovat v rámci kontextu.⁴⁰

V otázce efektivnosti a vhodnosti volby nástrojů, jež u Putnama nabývají podoby konceptuálních schémat, a v přímé návaznosti na závěry učiněné v rámci klasického pragmatismu, sehrávají klíčovou roli hodnoty, jež jsou opět definovány jako *jednání řídící*⁴¹ termíny.

Co přesně si Putnam představuje pod označením hodnoty vědeckého výzkumu, je ilustrováno na příkladu volby, kterou ze dvou soupeřících teorií gravitace nakonec přijmeme. Rozhoduje se zde mezi teorií, již předložil A. Einstein, a tou, kterou vypracoval A. N. Whitehead ve své knize *Princip relativity*⁴². Podle Putnamova soudu byla Einsteinova teorie přijata z toho důvodu, že byla mnohem jednodušší než alternativní teorie Whiteheadova.⁴³ Samotné rozhodnutí, která ze dvou teorií je formulována jednodušeji a je tak více vyhovující, je hodnotovým soudem, z čehož nakonec Putnam vyvozuje, že jednoduchost je třeba považovat za hodnotu.

Schopnost posoudit jednoduchost nebo například koherenci uvažované teorie či obecně přijetí nebo nepřijetí určité teorie odkazuje k takovému pojetí racionality, které není neutrální, nýbrž historicky a společensky podmíněné, což znamená, že se přímo odvíjí od toho, v jakém pojmovém a interpretačním rámci se pohybujeme a jednáme.⁴⁴

Tento obrázek racionality Putnam na příslušném místě shrnuje pod označení *kriteriální* koncepce racionality, podle níž o přijatelnosti rozhodují normy vytvořené jistou kulturou či společností.⁴⁵

³⁸ Putnam (1992, s. 171).

³⁹ Putnam (1981, s. 142).

⁴⁰ Putnam (1995, s. 172).

⁴¹ Putnam (1992, s. 138).

⁴² Viz např.: Whitehead (2007).

⁴³ Putnam (1992, s. 138).

⁴⁴ Tamt., s. 138–139.

⁴⁵ Putnam (1981, s. 110).

Zatímco u Deweyho byla povaha racionality obecně nahlížena jakožto záležitost vztahu, jenž lze vysledovat mezi prostředkem a důsledky, putnamovská povaha racionality se omezuje na to, co Dewey rozuměl termínem inteligence či inteligentní jednání obecně. Ačkoliv Putnam Deweyho za (nad)užívání pojmu inteligence kritizuje, když na příslušném místě tvrdí, že Dewey předkládá metafyziku hodnoty⁴⁶, sám pojem inteligence, jak je poznamenáno výše, předpokládá a dále z něj vychází.

Koncept inteligentního konání jako takového tedy zaujímá v rámci (neo)pragmatistických tendencí zásadní místo, jelikož spočívá v opětovném přizpůsobování se proměnlivým požadavkům prostředí, a to s přihlédnutím k tomu, jaké důsledky budou z této adaptace plynout. Povaha inteligentního jednání konkrétně tkví ve schopnosti výběru vhodných hypotéz či pojmů a jejich následné aplikace na dané případy, přičemž se jejich úspěšnost odvozuje od toho, zdali daný problém řeší či nikoliv. Weber ve svých úvahách rovněž vychází z předpokladu neuspořádané skutečnosti, již se pokouší organizovat prostřednictvím ideálních typů, jež jsou stejně jako hypotézy či pojmy brány jako generalizace a vyznačují se instrumentální povahou.

Nicméně Weberova hodnotově neutrální koncepce poznání se v otázce zajištění co nejvyšší míry objektivity společenskovedního bádání potýká s problémem vytyčení ostré dělicí linie mezi faktem a hodnotou. Weber se dopouští zásadního omylu ve chvíli, kdy společenskovední bádání důsledně dělí na fázi hodnocení a fázi vztahování se k hodnotě, a dostává se tak na teoretickou úroveň, jež se zaměřuje na výsledné formulování logicky bezrozporných ideálních typů.

Dichotomii faktu a hodnoty je tudíž možné se vyvarovat pouze tím, že do našich úvah plně zahrneme aspekt hodnocení, neboť jedině prostřednictvím reflexivních hodnotových soudů lze s určitostí zjistit, která tvrzení lze adekvátně zdůvodnit, zaručit a která nikoliv, čímž se nám současně podaří uniknout hrozbě epistemického relativismu.

Závěr

V předkládaném textu jsem se pokusila argumentovat ve prospěch hodnotově podmíněného bádání, jež je rozvíjeno filosofií pragmatismu, a současně tak poukázat na nedostatečnost hodnotově neutrální koncepce bádání reprezentované v díle M. Webera, jež je vystavěna na pojmu ideálního typu. Weber, zkoumající sociální realitu prostřednictvím jejího srovnávání s ideálním typem jakožto abstraktním principem, se v konečném důsledku pohybuje pouze na rovině faktů a oblast hodnot ve svém bádání nedostatečně zohledňuje. J. Dewey a v návaznosti na něj i H. Putnam zmiňovanou trhlinu mezi fakty a hodnotami překlenují tím způsobem, že definují hodnoty jakožto jednání řídicí termíny, jež ve značném měřítku spoluurčují povahu poznání.

Literatura

---

⁴⁶ Putnam (1995, s. 197).

- Bruun, H. H. (2007): *Science, Values and Politics in Max Weber's Methodology*. Ashgate Publishing, Ltd., Aldershot.
- Dewey, J. (1917): „The Need for a Recovery of Philosophy.“ In *Creative Intelligence: Essays in the Pragmatic Attitude*, ed. J. Dewey, Holt, New York, 1917.
- Dewey, J. (1938): *Logic: The Theory of Inquiry*. Holt, New York.
- Dewey, J. (1921): *Reconstruction in Philosophy*. University of London Press, London.
- Dewey, J. (1929): *The Quest for Certainty: A Study of the Relation of Knowledge and Action*. Balch & Company, New York.
- Dewey, J. (1939): „Theory of Valuation.“ In *International Encyclopedia of Unified Science*, eds. O. Neurath, R. Carnap a W. Morris, University of Chicago Press, Chicago, 1939, s. 1–67.
- Kubátová, H. (2012): „Ideální typy v díle Maxe Webera.“ *Sociológia* 44, s. 159–178.
- Putnam, H. (2003): *The Collapse of the Fact/Value Dichotomy and Other Essays*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Putnam, H. (2004): *Ethics without Ontology*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Putnam, H. (1992): *Realism with a Human Face*. ed. J. Conant, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Putnam, H. (1981): *Reason, Truth, and History*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Putnam, H. (1995): *Renewing Philosophy*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Putnam, H. (1987): *The Many Faces of Realism*. Open Court, La Salle.
- Putnam H. (1995): *Words and Life*. ed. J. Conant, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Weber, M. (1949): *The Methodology of the Social Sciences*. Free Press, Glencoe.
- Whitehead, A. N. (2007): *The Principle of Relativity*. Cosimo, Inc., New York.